

УДК 340.12:316.42(477)

Д. М. Сковронський

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Потреба розбудови соціальної держави виникла з прийняттям у 1996 р. Конституції України, яка утвердила незалежну державу як правову, демократичну, соціальну. Водночас механізми державного регулювання виявилися неспроможними подолати глибокі деформації, що виникли на початковому етапі трансформаційного процесу, забезпечити реалізацію ефективної соціально-економічної політики в країні. Нині розбудова високорозвинутої соціальної держави в Україні потребує значного вдосконалення та коригування. Виникає гостра необхідність формування та реалізації таких стратегічних пріоритетів соціальної політики, які комплексно враховуватимуть потреби інноваційного розвитку країни, інтегрування в Європейський Союз та світове економічне середовище соціально орієнтованої ринкової економіки, здатної забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

Аналіз дослідження даної проблеми. У вітчизняних суспільних науках радянського і пострадянського періоду деякі теоретичні аспекти проблеми соціальної держави розглядають С. Алексєєв, К. Гаджиєв, В. Єременко, Б. Краснов, К. Лукашева, Т. Мацонашвілі, В. Мілецький, С. Мочерний, В. Новіков, С. Перегудов, В. Пугачов, Н. Римашевська, О. Скрипнюк, В. Хара та інші.

Мета даної статті полягає у дослідженні шляхів побудови соціальної держави в Україні, яка реалізовуватиме такі завдання: досягнення загального добробуту суспільства шляхом надання мінімальної соціальної підтримки та створення сприятливих умов для самостійного досягнення високого рівня добробуту самими громадянами; забезпечення стабільності в суспільстві; екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Процес формування концептуального підґрунтя соціальної держави, який активізувався в Україні протягом останніх трьох років, є свідченням соціалізації системи державного управління, надання державою переваги саме людському розвитку через соціальну орієнтацію економіки та соціальні стратегії розвитку. Поряд із прихильниками розробки цього важливого для України документа є певні аргументи проти прийняття в сучасних умовах Концепції соціальної держави через відсутність реальних підстав щодо її виконання. Доцільність розробки і прийняття цього документа полягає в тому, що він є вкрай необхідним саме сьогодні, оскільки в Концепції з урахуванням соціально-економічних реалій України мають бути втілені власні конституційні демократично-правові та організаційно-економічні засади соціального розвитку людини та суспільства, що впливають із соціальних потреб та інтересів і забезпечують наближення рівня та якості життя українців до крапих світових орієнтирів.

На сучасному етапі процес розбудови в Україні соціальної держави потребує вирішення певних завдань теоретичного та прикладного характеру. Насамперед, необхідним є концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави, її мети і принципів становлення. Умовою ефективною реалізації теоретично визначених напрямів розбудови соціальної держави в Україні є забезпечення соціальної орієнтації економічної політики через збереження і розвиток людського, трудового та інтелектуального потенціалу у виробничій сфері. Крім того, українська модель соціальної держави повинна враховувати принципи Європейської соціальної хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення, Загальної декларації прав людини, концептуальних основ гідної праці Міжнародної організації праці [1, 27–32].

Концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави потребує розгляду її системоутворюючих елементів. Елементи соціальної держави — це сукупність ознак, які визначають її внутрішню структуру, забезпечують комплексне функціонування та відрізняють її від інших форм і устроїв. Складовими елементами моделі соціальної держави виступають її мета, принципи, суб'єкти, критерії, функції, пріоритети та напрями їх реалізації.

Найважливішим завданням теоретичного характеру є визначення сутності та мети соціальної держави. Сучасний тип соціальної держави повинен характеризуватися демократичним і правовим наповненням. Демократичні складові ґрунтуються на визнанні та дотриманні принципів народовладдя, свободи і рівності громадян, невідчужуваності прав людини. Правова сутність соціальної держави реалізується через забезпечення верховенства права та дотримання принципів народного суверенітету, непорушності прав і свобод людини, верховенства Конституції, розподілу влади, незалежності суду. Головною ознакою соціальної держави виступає розвинуте громадянське суспільство, функціонування якого забезпечує сполучення цілей задля гармонізації відносин державних інститутів і соціальних груп. Економічна енциклопедія визначає соціальну державу як «найдосконаліший тип держави в історії розвитку людської цивілізації», метою якої є «забезпечення високого рівня життя всього населення країни, його всебічної безпеки [2, 365].

Реалізація головної мети передбачає виконання державою певних функцій. У роботах вітчизняних дослідників даної проблеми сформульовано низку функцій сучасної соціальної держави, а саме: компенсаційні, інвестиційні, емансипаторські. Уважаємо за доцільне виокремити також стимулюючу та адміністративну функції і доповнити зміст визначених функцій, що впливає з їх комплексного впливу на соціальний розвиток держави. Сутність компенсаційних (захисних) функцій проявляється у гарантуванні соціально-економічної безпеки особи й суспільства через формування гнучкої системи соціального захисту, розширення та поглиблення соціально-економічного підґрунтя та вдосконалення соціально-правового поля розвитку людського потенціалу, забезпечення суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства, проведення соціальної політики, яка має сприяти дотриманню конституційних прав через реалізацію державних соціальних стандартів і

нормативів. Компенсаційні функції забезпечують соціальну підтримку населення, у тому числі найбільш уразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи.

Загальновизнаними принципами соціальної держави виступають соціальна справедливість, солідарність суспільства, соціальне партнерство. Держава має забезпечити соціальну справедливість, тобто рівні можливості для реалізації трудового потенціалу і задоволення соціально-економічних потреб, соціальну солідарність — спільну відповідальність громадян, засновану на особистій відповідальності та згоді, єдності та спільності інтересів, розвивати соціальне партнерство — цивілізовану систему відносин у соціально-трудої сфері, яка ґрунтується на узгодженні та захисті інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади та місцевого самоврядування на основі договорів, угод, досягнення компромісу, консенсусу з актуальних проблем економічного та соціально-політичного життя суспільства [3, 127–129]. Окрім того, соціальна держава наділяє громадян соціальними правами, що одночасно потребує дотримання принципу соціальної відповідальності суспільних інститутів за їх реалізацію. Соціальна відповідальність держави — це відповідальність за створення умов безпечної життєдіяльності та розвиток людини відповідно до національних інтересів та міжнародних норм. Соціальна відповідальність громадян передбачає їх відповідальність перед суспільством, родиною за свій фізичний та соціально-психологічний стан, освітній та професійний розвиток, виступає важливим інструментом збереження та примноження національного багатства, виховання здорових і духовно збагачених поколінь. Соціальна відповідальність бізнесу проявляється у відповідальності підприємців за наслідки своєї господарської діяльності, розвиток трудового та підприємницького потенціалу, збереження довкілля, а також підприємницьку активність щодо розвитку соціальної сфери.

Доводиться констатувати, що у сучасних дослідженнях не існує вичерпної класифікації умов функціонування соціальної держави, за яких можлива повна та ефективна реалізація її функцій. Визначальними умовами є верховенство права, врегулювання інтересів особи, суспільства і держави. Саме верховенство права є «основоположним принципом правової держави, без якого неможливе гарантування прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади» [4, 256–258]. Розбудова в Україні соціальної держави можлива лише за умови поєднання інтересів окремих громадян, підприємців і держави на основі чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади, пріоритету договірних (мирних) засобів вирішення конфліктів, дотримання орієнтирів і зобов'язань, визначених у міжнародних договорах.

Реалізація функцій соціальної держави забезпечується її суб'єктами (інститутами, спеціалізованими організаціями) з використанням інструментів державного регулювання політичної, правової, соціальної, демографічної, духовної, економічної, екологічної сфер життєдіяльності суспільства. Для оцінки ефективності державної політики у сфері соціального управління використовуються певні критерії, серед яких основними виступають рівень та якість життя,

якість соціального обслуговування, демографічний розвиток. Однак перелік критеріїв соціальної держави більш широкий і складається, на нашу думку, з показників розвитку людського потенціалу, рівня соціально-економічної захищеності населення, відтворення населення, активності країни в міжнародних організаціях, економічного та екологічного розвитку країни.

Стратегічними пріоритетами соціальної держави в Україні, на нашу думку, повинні стати:

- підвищення рівня та якості життя населення, створення умов для формування середнього класу та подолання бідності;
- протистояння різкому розшаруванню суспільства за майновим і соціальним становищем, формування солідарної соціальної структури суспільства;
- підвищення рівня здоров'я населення, поліпшення стану системи його оборони, зміцнення генофонду українського народу;
- подолання демографічної кризи, вирішення демографічних проблем;
- протистояння руйнуванню людського, трудового та інтелектуального потенціалу, забезпечення їхнього розвитку;
- удосконалення соціально-трудова виносин;
- здійснення ефективної державної регіональної соціальної політики, поступова її децентралізація; подолання значної диференціації соціального розвитку регіонів; посилення відповідальності регіонів за їх соціальний стан;
- реформування соціального забезпечення, надання адресної державної підтримки незахищеним верствам населення;
- усебічний розвиток соціального страхування, обслуговування житлового забезпечення, гуманітарної сфери (освіти, науки, культури, охорони здоров'я населення, фізичної культури і спорту, відпочинку та туризму);
- гарантування безпечної життєдіяльності населення та екологічної безпеки;
- створення сприятливих умов для розвитку сім'ї, жінок, дітей та молоді;
- створення та розвиток громадянського суспільства;
- інтеграція України до європейських та міжнародних соціальних систем.

З метою підвищення ефективності державного управління необхідною є систематизація основних напрямів досягнення пріоритетів соціальної держави за сферами життєдіяльності суспільства:

Політична:

- здійснення адміністративної реформи, удосконалення правового визначення діяльності органів державної влади;
- забезпечення політичної, соціальної стабільності, громадянського взаємопорозуміння та взаємоузгодженості інтересів різних соціальних груп суспільства;
- розвиток громадянського суспільства та демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод громадян;
- розвиток України як активного учасника міжнародних спільнот, забезпечення інтегрування України у світове економічне середовище та структури Європейського Союзу.

Правова:

- розробка дієвих механізмів щодо реалізації конституційних прав і сво-

бод людини. Розвиток у населення потреби самозахисту власних прав, формування у людей свідомості щодо обов'язковості дотримання їхніх прав і гарантій;

— чітке розмежування відповідальності між органами державної влади за порушення трудового законодавства;

— забезпечення збалансованості реформування господарського механізму з реформуванням трудової сфери; координація змісту Господарського, Податкового, Бюджетного, Цивільного та Трудового кодексів;

— сприяння розвитку соціального партнерства та договірному регулюванню соціально-трудова відносин, підвищення рівня компетентності суб'єктів соціально-трудова відносин, удосконалення процедури укладення колективних договорів і угод та контролю за їх виконанням.

Економічна:

— створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів;

— створення сприятливих соціально-економічних умов та правових засад для детінізації національної економіки, обмеження економічної злочинності, криміналізації соціально-економічної сфери, стимулювання легалізації тіньових доходів;

— становлення та утвердження інноваційної моделі розвитку, збереження та підвищення науково-технічного потенціалу, проведення політики поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів;

— підвищення добробуту суспільства за рахунок зростання вартості робочої сили;

— здійснення регулюючих заходів, спрямованих на ліквідацію прихованого безробіття, проведення політики продуктивної зайнятості.

Соціальна:

— наближення реальних можливостей соціального захисту до потреб працюючих, розвиток системи соціального страхування ризиків;

— економічне стимулювання суб'єктів соціально-трудова відносин щодо створення безпечних, сприятливих умов праці, переорієнтація національної політики у сфері охорони праці та виробничої гігієни на ліквідацію причин соціальних ризиків, загальний характер профілактичних заходів охорони здоров'я, життя і праці;

— сприяння розвитку соціальної, житлової інфраструктури із залученням іноземних інвестицій, поширення застосування кредитів для придбання житла та предметів довготермінового вжитку (особливо пільгових для молоді та малозабезпечених сімей з дітьми);

— забезпечення випереджального розвитку соціальних інститутів (освіти, медицини культури тощо) та відповідного зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини.

Демографічна:

— проведення виваженої демографічної політики, спрямованої на створен-

ня умов для розширеного відтворення людського потенціалу, забезпечення вбудованості демографічно політики в соціальну, підвищення демоструючої функції сфери праці;

— реалізація ефективного соціально-економічного механізму задоволення потреби сім'ї в дітях через законодавче закріплення наявності у заробітній платі (соціальних платежах) обґрунтованої частини для утримання та гідного виховання здорових поколінь [5, 127–129];

— забезпечення рівних можливостей для підтримки здоров'я, збереження трудового потенціалу через зниження соціально обумовлених відмінностей у фізичному стані різних груп населення;

— формування нормативно-правової бази стимулювання здорового способу життя, обмеження реклами алкоголю та тютюну, боротьба з наркоманією;

— орієнтація діяльності служб охорони здоров'я на допомогу населенню для збереження свого здоров'я та поліпшення його якісних характеристик; досягнення високого рівня культури самозбереження українців;

— створення ефективних механізмів щодо підвищення якості та доступності медичного обслуговування.

Екологічна:

— створення надійних гарантій екологічної безпеки, забезпечення охорони навколишнього середовища, застосування дієвих інструментів для відтворення та раціонального використання природних ресурсів;

— запровадження у виробництво сучасних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій, практики утилізації відходів;

— покращання екологічної освіти, відповідальності суспільства за результати господарської діяльності в екологічній сфері;

— запровадження дієвих заходів зниження негативного впливу екологічної глобалізації на стан навколишнього середовища;

— забезпечення інформованості населення про стан екологічної безпеки та екологічні загрози.

Духовна:

— сприяння збереженню та збагаченню українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також історії та культури усіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;

— виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій та культури народів світу;

— формування у дітей та молоді сучасного світогляду, високих моральних цінностей.

Для розбудови України як соціальної держави необхідне правове, фінансове, адміністративно-організаційне, кадрове, наукове, інформаційне забезпечення. Механізми цього процесу визначаються суб'єктами становлення та розвитку соціальної держави в Україні відповідно до повноважень, наданих їм законо-

давством України і обумовлюються конкретною ситуацією в державі та за її межами.

На нашу думку, правове забезпечення функціонування соціальної держави потребує розробки та прийняття Соціального кодексу, Концепції демографічної політики, Концепції людського розвитку, Національної моделі соціальної політики, Національної програми охорони здоров'я, Закону України «Про державне соціальне замовлення» тощо. Фінансове забезпечення передбачає розробку та впровадження механізмів формування ресурсних джерел щодо забезпечення соціальної виваженості державного бюджету України, соціального спрямування видатків, створення умов підвищення інвестицій у розвиток людського капіталу. Адміністративно-організаційне забезпечення потребує реалізації основних і додаткових повноважень суб'єктами розбудови України як соціальної держави. Кадрове забезпечення передбачає розширення укомплектованості органів державної влади висококваліфікованими спеціалістами у сфері соціальної політики, соціальними працівниками; підвищення престижу державної служби у соціальній сфері, посилення соціальної, політичної захищеності державних службовців.

Розвиток соціальної держави на науково обґрунтованій основі передбачає наукове забезпечення цього процесу, тобто фінансування наукових досліджень соціальної спрямованості, створення системи інститутів із проблем соціальної політики. У межах інформаційного забезпечення необхідним є розробка та впровадження системи державних класифікаторів соціальної інформації, удосконалення соціально-економічної статистики та розвиток соціального моніторингу, забезпечення доступності, гласності та відкритості статистичної інформації [6].

Правовими передумовами розбудови соціальної держави в Україні є конституційне закріплення основних соціальних прав людини та зобов'язань держави щодо їх реалізації.

Головною метою соціальної держави є створення умов для реалізації конституційних прав і свобод, забезпечення гідного існування та вільного розвитку особистості та гармонійного розвитку суспільства.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що соціальна держава створює стимули для вирішення громадянами власних проблем, зокрема через механізми самоврядування та громадські організації, визначає обов'язкові мінімальні соціальні гарантії та забезпечує їх дотримання. Головною умовою реалізації цих гарантій є подолання соціально-економічної кризи, ефективний розвиток усього господарського комплексу України, успішне здійснення реформ, передусім соціальних — системи освіти, охорони здоров'я, пенсійної та інших, спрямованих на захист інтересів людини, особистості, громадянина.

Оскільки держава — це політична організація всього суспільства, що виступає від його імені, вона має право та обов'язок виступати арбітром для усіх верств населення, пом'якшуючи конфлікти, сприяючи досягненню соціального компромісу.

Література

1. Хара В. Побудова соціальної держави — загальнонаціональне завдання / В. Хара, В. Новіков // Україна: аспекти праці. — 2003. — № 3. — С. 27–32.
2. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний [та ін.]. — К.: Академія, 2002. — 952 с.
3. Михеев В. А. Основы социального партнёрства : учеб. для вузов / В. А. Михеев. — М.: Экзамен, 2001. — 448 с.
4. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики : до 10-річчя незалежності України : монографія / О. В. Скрипнюк. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. — 600 с.
5. Демографічна криза в Україні. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. — 560 с.
6. Яковюк І. В. Соціальна держава як продукт демократизації суспільства і держави [Електронний ресурс] / І. В. Яковюк. — Режим доступу : www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202002/section5u.html.

Анотація

Сковронський Д. М. Становлення соціальної держави в Україні в контексті соціальних принципів Європейського союзу. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню феномена соціальної держави в Україні, що відповідає демократичним традиціям, прагненням українців до свободи, самореалізації та рівноправності, світовим тенденціям суспільного розвитку та виступає природним наслідком здобуття державної незалежності.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна сфера, соціально-економічна політика, соціальний розвиток, соціальна орієнтація економіки, правова сутність соціальної держави, функції соціальної держави, принципи соціальної держави.

Аннотация

Сковронский Д. Н. Становление социального государства в Украине в контексте социальных принципов Европейского Союза. — Статья.

Статья посвящена исследованию феномена социального государства в Украине, который соответствует демократическим традициям, стремлению украинцев к свободе, самореализации и равноправию, мировым тенденциям общественного развития и выступает естественным результатом достижения государственной независимости.

Ключевые слова: социальное государство, социальная сфера, социально-экономическая политика, социальное развитие, социальная ориентация экономики, правовая сущность социального государства, принципы социального государства.

Summary

Skovronskiy D. N. Formation of the Social State in Ukraine in the Context of the Social Principles of the European Union. — Article.

The article is devoted to analysis of the phenomenon of social state in Ukraine, which corresponds to democratic traditions, aspiration of Ukrainians for freedom, self-actualization and equal rights, to world tendencies of social development and which is the natural result of state independence achievement.

Keywords: social state, social sector, social and economic policy, social development, social direction of economics, legal nature of social state, social state principles.